

Н. І. Шевченко,
к. держ. упр., Дніпропетровська державна фінансова академія

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Проаналізовано сучасні концепції макроекономічної теорії в умовах промислово розвинених країн. Визначено класифікаційні ознаки, за якими розрізняються між собою інструменти інвестиційного регулювання.

Modern conceptions of macroeconomic theory are analysed, in the conditions of the industrially developed countries. Certainly classification signs after which differentiate between itself instruments of the investment adjusting.

Ключові слова: державне управління, інвестиційна політика, індукований попит, інструменти, ресурс, фактор.

Key words: public administration, investment policy, induced demand, tools, resource factor.

ВСТУП

Значний вплив на економіку справляють тільки дуже великі разові інвестиції або досить потужні й тривалі потоки безлічі дрібних (середніх) інвестицій. Реально наука "Державне управління" займається тільки ними. Типова схема впливу інструментів державної інвестиційної політики зводиться до такого. Інструменти впливають на обсяг і ціну кредитних ресурсів. Вони безпосередньо позначаються на обсязі інвестицій. Зміна їх обсягу, наприклад, зростання, зумовлює збільшення кількості робочих місць і пов'язаної із цим заробітної плати. І, як наслідок, зростання обсягу заробітної плати викликає збільшення попиту. Останній створює індуковані інвестиції й індукований попит так, як це описав Дж. Кейнс [2, с. 208]. Збільшення позичених коштів приводить також до відкриття нових рахунків у банках, що викликає мультиплікативний ефект зростання грошової маси, а це, у свою чергу, впливає на обсяг первинних інвестицій. Зростання обсягів заробітної плати забезпечує додатковий попит на споживчі товари, що зумовлює зменшення величини товарних запасів. Передбачається, що це автоматично викличе нові замовлення в промисловості. Але у господарюванні це не так або не завжди так.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми державної інвестиційної політики на національному та галузевому рівнях досліджуються як зарубіжними, так і вітчизняними вченими. Серед зарубіжних науковців слід відмітити праці Г.Дж. Александера, Дж. Бейлі, Л.Дж. Гітмана, М.Д. Джонка, П. Самуельсона, А. Сміта, І. Фішера, Д. Хікса, У. Шарпа; вітчизняних — О.М. Алімова, О.І. Амоші, В.Д. Базилевича, І.А. Бланка, М.П. Бутка, О.Д. Василика, В.М. Гейця, Б.М. Данилишина, О.М. Іваницької, Д.В. Карамішева, М.Х. Корецького, М.І. Крупки, М.А. Латиніна, А.С. Лисецького, В.М. Мартиненка, Ю.Є. Пащенко, А.А. Пересади, В.Л. Пілюшенка, Л.М. Письмаченко, О.С. Поважного, С.Ф. Поважного, А.М. Федорищевої та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— проаналізувати сучасні концепції макроекономічної теорії в умовах промислово розвинених країн;
— визначити класифікаційні ознаки, за якими розрізняються між собою інструменти інвестиційного регулювання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Потреба з боку торговельних організацій у поновленні товарних запасів, а отже, і зростання замовлень у промисловості виникає далеко не завжди. Якщо додатковий попит, створений інвестиціями, незначно змінить рівень складських запасів, то реакції на нього у вигляді додаткових замовлень, найімовірніше, не буде. А у зв'язку з тим, що інвестиційний внесок найчастіше розділяється між товарами різних галузей, необхідна досить значна величина інвестицій, щоб створити стимул для розширення виробництва, а отже, індукування додаткових інвестицій. Тільки у разі великих і повторюваних інвестицій виявляється вторинний виток їх "роботи", тобто ніби виникає потік вторинних інвестицій.

Замовлення з боку торговельних організацій активізують діяльність постачальників і при певному рівні такої активності може виникнути потреба в інвестиціях усередині підприємств-постачальників для забезпечення потреби ринку. Якщо рівень первинних інвестицій буде такий, що індукує зростання вторинних, то вторинні інвестиції повторять на шляху до ВВП всі раніше здійснені зв'язки і вже на вторинному витку зумовлять збільшення попиту на споживчі товари, збільшення ВВП і зайнятості.

Отже, первинні інвестиції можуть індукувати вторинні тільки за певних умов. Це мають бути або дуже потужне разове вкладення у великий проект, або досить довго існуючий потік (сукупність) різних дрібних інвестицій. Наприклад, будівництво автозаводу-гіганта або нового міста викличе значну кількість разових і постійних потреб у виробництві різних промислових продуктів і продуктів життєзабезпечення для будівельників і робітників на новому заводі або тих, що мешкають у новому місті. Видається, що сам факт виникнення вторинного потоку інвестицій може бути

оцінений як ознака їх макроекономічного рівня. Надалі (до уточнення поняття на модельному рівні) будемо вважати макроекономічними тільки такі первинні інвестиції, які забезпечують виникнення вторинних. З положень про інвестиції макrorівня і більш низьких рівнів випливає й положення про те, що інструменти державної інвестиційної політики мають бути також різними за рівнями їх впливу.

Інструменти інвестиційної активності вбудовані в усі розвинені економіки. Їх слід зараховувати до макроекономічних, якщо вплив поширюється одночасно більше, ніж на дві технологічно незв'язані галузі, й не є наслідком активізації інвестиційних процесів у залежних галузях. Доречно уточнити положення про технологічно зв'язані й незв'язані галузі. Пропонується вважати зв'язаними ті галузі, де обмін продукцією перевершує певну частку (відсоток) від випуску всієї продукції. Наприклад, якщо вугільна галузь 30—40% своєї продукції передає металургії, то це зв'язані галузі, а якщо легкій промисловості передає всього 0,5%, то це незв'язані. Прикладом державних впливів можуть бути довгострокові цільові програми розвитку сільського господарства, система підтримки передових підприємств, окремих регіонів. Це локальні вкладення усередині одного регіону, але постійний потік інвестицій у різні, будівництво інфраструктури у великих містах, цілеспрямований розвиток зв'язку або ракетобудування. Будь-яка тривала цільова програма, за нашими положеннями, може вийти на інвестиції макrorівня. Великі програми втягують у свою орбіту безліч галузей і за своєю значущістю виходять на рівень держави. Практично будь-яка інвестиція поширюється по системі взаємозв'язку в національній економіці на суміжні виробництва і якимось чином позначається на валовому продукті. Але навіть якщо її вплив по системі взаємозв'язків забезпечує вторинні інвестиції, то подібні інвестиції не належать до інструментів.

Два фактори дозволяють так стверджувати. Не можна забувати про розбіжності між інструментами інвестиційних процесів і самими інвестиціями. Інструменти — це формальні інституційні механізми, що забезпечують постійно діючі, повторювані впливи. Окремі конкретні інвестиції, якими б вони потужними не були, не належать до інструментів впливу.

Дослідження визначає можливість впливу на інвестиційні процеси довгостроково і у заданому напрямку, з передбачуваним і в певному розумінні оптимізованим результатом. У такій постановці можлива стимулююча дія деяких інвестицій або конкретних інвестицій разового порядку в окремі галузі. Наприклад, ефект значних вкладень в автопромисловість нас не буде цікавити, оскільки це разове рішення щодо виділення інвестиційних ресурсів. Їх відмітні риси: по-перше, вихід на макrorівень; по-друге, постійна можливість використання (державою); по-третє, обов'язковий оптимізуючий елемент (за співвідношенням витрати-результати). Діючі інструменти завжди забезпечуються конкретними інституціональними структурами.

Існує ряд класифікаційних ознак, за якими фактично розрізняються між собою інструменти інвестиційного регулювання. При цьому всі вони реально належать до інструментів державного регулювання економіки. Самі інструменти державного регулювання економіки (далі — ДРЕ) поділяються на адміністративні та економічні. У принципі, таке розмежування є умовним і будь-які економічні інструменти несуть на собі відбиток адміністрування. На погляд Куценко Т.Ф., "серед економічних за-

собів впливу держави виділяються групи кредитно-грошових, бюджетних інструментів, державний сектор в економіці й комплекс засобів — господарське державне середньострокове загальнонаціональне програмування" [3, с. 29]. Ці засоби перебувають між собою в складному взаємозв'язку, що включає відносини взаємних підтримки зусилля ефективності, нейтральності, різного рівня протидії й взаємовиключення. Засоби ДРЕ треба розглядати не самі по собі, а в їх взаємодії із цілями і об'єктами, за допомогою цих інструментів держава прагне змінити співвідношення попиту та пропозиції на фінансовому ринку (ринку позикових капіталів) у бажаному напрямі.

Прямі державні капітальні вкладення також здійснюються у вигляді інвестицій як у держсектор економіки, так і в приватно-державний. До держсектора економіки відносяться підприємства з державними капіталовкладеннями, де контрольний або весь пакет акцій належить державі. У цьому випадку держсектор активно використовується як засіб державного регулювання інвестиційного клімату. Так, в умовах погіршення кон'юнктури, депресії й кризи, коли приватні капіталовкладення скорочуються, інвестиції в держсектор зростають. Таким чином, урядові органи прагнуть протидіяти спаду виробництва й зростанню безробіття.

За методом впливу на інвестиційні процеси інструменти можна розділити на прямі й непрямі. З вищеперелічених, мабуть, тільки держзамовлення й пряме фінансування могли б бути зараховані до прямих методів інвестиційного регулювання. Але з викладених позицій сам інститут держзамовлень і фінансування може бути зарахований до макроекономічних інструментів з певною натяжкою. Вимоги переходу первинних інвестицій у вторинні, сталість дії й передбачуваність результату із роботою не завжди співвідносяться з держзамовленням і цільовим фінансуванням. Разом з тим, практична відсутність інструментів прямої дії в наборі інструментів інвестиційного регулювання — найважливіша його характеристика. Нижче буде показано, що в ряді випадків саме цей факт робить набір класичних інструментів непрацездатним.

Економічні системи неоднорідні і їх устрій різний. У зв'язку з тим, що існують різноманітні за якістю ринкові економічні системи, необхідно обґрунтувати можливість використання в кожній з них тих чи інших макроекономічних інструментів.

У літературі не вдалося знайти класифікації різних економік за можливістю сприйняття ними впливів макроекономічних інструментів інвестиційної активності (МІА). У зв'язку із цим автором пропонується у першому наближенні заповнити цей пробіл таким чином. Всі ринкові економіки розділимо на три умовних рівні. Два крайніх стани з них легко визначаються: високоорганізовані економічні системи, де інструменти працюють повною мірою і вже історично підтвердили свою цінність і значущість; слабоорганізовані ринкові системи, характерні для меншорганізованих у цьому плані країн і економік, що розвиваються, рівня Індії або Пакистану; ряд країн займає проміжне становище між високоорганізованими ринковими системами і слабоорганізованими — їх відносимо до економік середнього рівня організації ринкової системи.

Навіть така умовна, але фактично якісна класифікація дає змогу на модельному рівні зробити значущі висновки про сферу існування того чи іншого макроекономічного інструмента. Причому обмеження на їх ви-

користання впливають із особливостей функціонування економік трьох виділених рівнів.

Аналіз свідчить що, всі прийняті в економічній науці інструменти добре працюють у розвинених економіках, в економіках так званих слабозвинених країн і в економіках неринкових — вони практично не діють. Не викликає сумніву, що економічна система ґрунтується на безперервному взаємному пристосуванні економічних агентів, що раціонально зіставляють свої витрати й вигоди в ході взаємодії з іншими агентами з метою збільшення власної чистої вигоди та дотримуючись при цьому певних "правил гри". Але, відштовхуючись від тих самих вихідних спроб, різні економічні школи отримують різні висновки. Так, монетаристський підхід впливу держави на інвестиційну активність із середини 70-х років користується найбільшою популярністю. Він визначається таким чином: "Монетаристи виходять із того, що ринок являє собою саморегулюючу систему і здатен сам вийти на ті пропорції, які забезпечать ефективний розвиток. Тому ринку не слід заважати. Держава, підтримуючи малоєфективне виробництво дешевим кредитом, іде проти його вимог... Фрідмен рекомендує використовувати дорогий кредит, підвищивши для цього дисконтну ставку відсотка. Ефективних виробників, що залишилися на ринку, держава може стимулювати пільговою податковою політикою. Це підсилить стимули їх ділової активності, і, як наслідок, виникне ситуація, що сприятиме розвитку виробництва й інвестуванню. На цій основі може збільшитися сукупна пропозиція товарів, зникне безробіття" [1, с. 762].

Тобто монетаристський підхід зводиться до того, що за рахунок жорсткості кредитно-грошової політики (підвищення ставки відсотка r) економічно неефективні підприємства будуть розорятися, а більш ефективні зможуть продовжити своє існування. Таким чином, середній рівень ефективності в економіці підвищиться. Мова, по суті, йде про те, щоб сконцентрувати інвестиції й розвивати найбільш ефективні підприємства. Підсвідомо наявне розуміння того, що більш ефективний виробничий комплекс "витагне" на собі через якийсь час і всю економіку.

Але ніяких гарантій того, що інвестиції будуть спрямовуватися в потрібні напрями і їх буде достатньо, щоб підвищилася загальна якість комплексу, та того, що робітники з підприємств, які розорилися, будуть знову прийняті на роботу, цей підхід не дає. Відповідно в його рамках неминучий "гарний" структурний спад на першому етапі може перетворитися в "погану" загальну кризу всієї економічної системи. Слід також зазначити, що монетаристська концепція орієнтована, у першу чергу, на боротьбу з інфляцією, а це завдання найбільш просто вирішується саме засобами кредитно-грошової політики.

Розглядаючи кейнсіанський підхід, слід зазначити, що в цьому випадку на перший план виступає боротьба з безробіттям, оскільки вона викликає скорочення сукупного попиту. Саме тому Кейнс пропонує урядам зосередитися на бюджетній політиці — фінансувати суспільні роботи (тобто заходи, що забезпечують додаткову зайнятість), що приведе до збільшення сукупного попиту [2, с. 226]. У рамках кейнсіанського підходу використовуються приблизно такі міркування: національний дохід Y у замкнутій економіці витрачається на споживання C , заощадження S , і, крім цього, зібрані податки витрачаються державою: $Y = C + S + G$.

При цьому споживання визначає сукупний попит AD , збільшення якого, у свою чергу, через запропоновану

Самуельсоном і Хіксом [5; 6] модель акселератора прямо впливає на потребу в інвестиціях I_d (попит на інвестиції). Заощадження, зі свого боку, визначають пропозицію інвестицій I_s . Проблема полягає в тому, щоб попит на інвестиції та їх пропозиція були збалансованими. Тут Кейнс розглядає ті частини сукупного національного доходу, які кінцеві споживачі витрачають на споживання й заощадження, уводячи поняття граничної схильності до споживання MPC і граничної схильності до заощадження MPS . Для того, щоб понизити схильність до збереження і перенаправляти кошти в споживання, кейнсіанці пропонують понизити ставку відсотка — це зробить заощадження менш вигідними. Крім того, пропонується збільшити споживання за рахунок спрямування в цю сферу державних видатків G , організувати "громадські роботи" і збільшити споживання за рахунок додаткової зайнятості. Далі теоретично обґрунтовується, що збільшення темпів зростання попиту й споживання приведе до значної активізації інвестиційних процесів і в кінцевому підсумку виллється в якісний розвиток економіки.

Для обґрунтування цієї концепції Самуельсон наводить приклад: "Припустимо, є текстильне підприємство, вартість устаткування якого в 10 разів перевищує вартість реалізованих протягом року тканин (реально треба припускати, що мова йде про те, що вартість устаткування в 10 разів перевищує річні амортизаційні відрахування). Якщо протягом будь-якого періоду реалізується тканин на 6 млн дол. США, то підприємство повинно мати у своєму розпорядженні капітальне устаткування на 60 млн дол. США.

Припустимо, устаткування складається з 20 машин, щороку зношується й підлягає відшкодуванню 1 машина, або 3 млн дол. США. Тепер припустимо, що протягом якогось періоду, наприклад, 4-го року, продажі тканин збільшились на 50% — з 6 млн до 9 млн дол. США. У цьому випадку кількість машин теж повинна збільшитись на 50% — з 20 до 30 одиниць, або з 60 до 90 млн дол. США. Отже, у цей період часу буде придбано 11 машин: одна для відшкодування зносу і 10 нових. Продажі тканин збільшились на 50%, а закупівля машин на 1000%, або в 10 разів з однієї до 10 машин на рік" [5, с. 299].

Однак, наведені міркування можна продовжити. Припустимо, що текстильне підприємство не єдине у своїй галузі, а існує ще 10 аналогічних підприємств, стосовно яких постачальник устаткування має підстави очікувати аналогічного зростання попиту на машини протягом наступних декількох періодів. Для задоволення попиту даному постачальникові доведеться аналогічним чином розширювати свої виробничі можливості, закуповуючи, припустимо, металообробні верстати в інших підприємств. Причому його попит також буде багаторазово перевищувати той, який він висував у попередніх періодах. Зазначений ланцюжок можна продовжити, включивши в нього підприємства суміжних галузей, наприклад, металургії, добувної промисловості тощо. Причому виробники складної продукції закуповують комплектуючі для неї, як правило, у підприємств найрізноманітніших галузей. Наприклад, верстати можуть містити в собі електронні й електротехнічні компоненти, мастильні матеріали, вироблені у відповідних галузях які, у свою чергу, споживають продукцію ще декількох інших галузей. Таким чином, акселераційний ефект, джерела якого перебувають в одній з галузей виробництва продуктів умовно кінцевого споживання, буде виявлятися як углиб, так і вишир, охоп-

люючи все більші й більші частини господарської системи. Це в кінцевому підсумку приведе до стрімкого зростання ВВП та інших суміжних показників.

Однак, перш ніж робити такі багатообіцяючі висновки, необхідно усвідомити, що запропонована схема виходить із цілого ряду положень, які заслуговують окремого аналізу.

По-перше, для всіх підприємств, які включені в розглянутий вище ланцюжок, повинна виконуватися умова неможливості збільшення випуску продукції не інвестиційним шляхом. Інакше кажучи, їх виробничі потужності мають бути повністю завантажені. Якщо ця умова не буде виконана, то збільшити випуск продукції підприємства зможуть без відновлення основних засобів (устаткування), а просто підвищивши ефективність його використання, наприклад, ліквідувавши простой, ввівши дво- або тризмінний режим роботи (за рахунок залучення додаткових трудових ресурсів) тощо. Якщо будь-яке підприємство може скористатися внутрішніми резервами для збільшення випуску, то весь наступний за ним ланцюжок перестає працювати.

По-друге, темпи зростання попиту на продукцію кінцевого споживання (у нашому прикладі тканини) мають бути досить високими й постійними протягом тривалого проміжку часу. Тут доречно процитувати одного з відомих дослідників теорії акселератора Е. Хансена, який пише: "Коли темпи зростання споживчого попиту слабшають (навіть якщо сам попит хоча й менш швидко, але усе ще зростає), тоді попит на додаткове устаткування абсолютно скорочується. Якщо ж попит на споживчі товари перестає зростати (тобто залишається постійним), то потреба в додатковому обладнанні відпадає, і галузям, що виробляють блага, залишається тільки працювати для відшкодування й підтримки існуючого устаткування в міру того, як воно зношується" [4, с. 111]. Таким чином, мова йде не просто про зростання попиту, а про зростання попиту прискореними темпами.

По-третє, у всіх визначеннях економіки вказується, що це наука, яка вивчає шляхи використання обмежених виробничих ресурсів, що передбачають альтернативні способи застосування. Уже в самому визначенні економіки закладене поняття рідкості, або дефіцитності, ресурсів, що може виявитися природним обмеженням на шляху розвитку акселераційного процесу. Для наведеного прикладу можна, наприклад, припустити, що у зв'язку з поганою погодою врожай бавовни або льону виявився маленьким, і вже з цієї причини зростання виробництва тканин на 50% неможливе. Це, звичайно, абсолютно експериментальний приклад. Але необхідно пам'ятати, що під час обговорення першого пункту обмежень вказувалося, що підприємства не можуть швидко наростити випуск, оскільки завантаження їх потужностей близькі до граничних. Отже, для нарощування випуску їм потрібні інвестиції, а їх освоєння вимагає, як правило, значного часу. Таким чином, між прийняттям рішення про інвестування й уведенням в лад нових виробничих потужностей існує часовий лаг, що також може виявитися перешкодою на шляху розвитку акселераційного процесу.

По-четверте (і цей пункт тісно пов'язаний із третім), збільшення попиту на ресурси, у тому числі капітальні, викличе зростання цін на них, у результаті чого ціни підвищаться й на кінцеву продукцію, що призведе, як мінімум, до вповільнення темпів зростання попиту на неї, і виникне суперечність із другим пунктом розгляду умов.

По-п'яте, зростання попиту на інвестиційні ресурси може призвести до збільшення їх пені, тобто до зростан-

ня ставки банківського відсотка. Якщо вона перевищить норму прибутку виробників, то їм вигідніше зберігати гроші в банку, ніж вкладати їх у виробництво. Відповідно, ця схема знову працювати не буде. Але при такому розвитку ситуація непогано описується вже розглянутою вище монетаристською схемою. Зі зростанням ставки відсотка менш ефективні виробництва будуть змушені скорочуватись, а більш ефективні продовжать своє існування.

По-шосте, якщо зайшла мова про виробників, точніше про власників виробництва і менеджерів, то потрібно згадати ще про одне фундаментальне обмеження. Власники мають бути стратегічними господарями виробництва, щоб у них була зацікавленість у його розвитку. Якщо контрольним пакетом акцій будь-якого із підприємств у розглянутому вище ланцюжку володіє фінансова компанія, здобуваючи ці акції зі спекулятивною метою, то вона не зацікавлена в розвитку виробництва. Її діяльність буде, швидше, спрямована на те, щоб у момент зростання ціни цих акцій їх вигідно продати, отримавши прибуток від курсової різниці на фінансовому ринку, і це знову розірве ланцюжок, який розглядається.

ВИСНОВКИ

З вищевикладеного випливає, що ні кейнсіанська, ні монетаристська схеми неуніверсальні й застосовні лише при дотриманні безлічі найрізноманітніших умов. При механічному перенесенні кожної з таких схем в іншу економічну ситуацію вони не будуть працювати так, як очікується, і, найімовірніше, призведуть до абсолютно інших результатів, а не до тих, які планується одержати. Навіть у тих умовах, аналіз яких лягає в основу більшості сучасних концепцій макроекономічної теорії, в умовах промислово розвинених країн Заходу ці концепції не завжди працюють. Наприклад, при розгляді запропонованої Фрідменом фінансової політики дослідники відзначають, що "...спад 1980—1982 рр. набув особливо гострих форм у країнах, які проводили стримувальне зростання грошової маси за монетаристською схемою. Це призвело до посилення спаду масовим банкрутствам і зростанням безробіття". Таких прикладів можна навести безліч. Відповідно у тих країнах, економічна ситуація в яких помітно відрізняється від тієї, для якої розроблялися дані макроекономічні концепції, результат застосування останніх стає ще більш непередбаченим. Прикладом цього є Україна й інші країни СНД.

Література:

1. Історія економічних учень / [за ред. В.Д. Базилевич (проф.)]. — К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2004. — 1250 с.
 2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс [Пер с англ. Н.Н. Любимов, Ред. пер. Л.Н. Кураков]. — М.: Гелиос АРВ, 1999. — 352 с.
 3. Куценко Т.Ф. Державне регулювання економіки / Т.Ф. Куценко, А.Є. Никифоров, С.М. Чистов. — К.: КНЕУ, 2000. — 440 с.
 4. Саєнко Г.В. На шляху до стійкого розвитку економіки: господарський механізм взаємодії: [монографія] / Г.В. Саєнко. — Донецьк: ДонДУЕТ ім. М.Туган-Барановського, 2005. — 928 с.
 5. Самуельсон Пол. А. Економіка / Пол. А. Самуельсон. — Севастополь: "Ахтиар", 1995. — 384 с.
 6. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал / Джон Ричард Хикс. — М.: Прогресс, 1988. — 487 с.
- Стаття надійшла до редакції 20.09.2011 р.*